

Hogyan végezzünk szintaktikai terepmunkát az uráli nyelveken? Kísérleti szeminárium a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen

2012. május 18–19-én került sor egy új, formabontó kísérleti szemináriumra a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának szervezésében.⁴ A *How to do Uralic syntactic fieldwork (The basic structure of Udmurt)* elnevezésű szeminárium célja az volt, hogy a résztvevők az udmurt nyelv mondattani jelenségeinek vizsgálatán keresztül képet kapjanak arról, hogyan érdemes elindulni egy mondattanilag kevésbé elemzett nyelv szintaktikai leírásában.

A kétnapos szemináriumot Michael Reissler, a Freiburgi Egyetem nyelvészének előadása nyitotta meg a nyelvészet egy viszonylag új ágának, a dokumentációs nyelvészetnek a bemutatásával. Előadásában a szeminárium résztvevői megismerkedhettek a kola számi nyelv dokumentálását célul kitűző projektum (KSDP projekt) munkálataival, és a projekt ismertetésében olyan fontos részletekkel, mint a felvett adatok archiválásának szükségessége vagy a források nyilvánossá tételének módja és indokoltsága. A dokumentációs nyelvészet mint alkalmazott nyelvészet a veszélyeztetett nyelvek – köztük a legtöbb uráli nyelv – megmentésében, leírásában és kutathatóságában játszik fontos szerepet. A dokumentálás során az a cél, hogy a lehető legtöbb és legkülönbözőbb szövegeket rögzítsék, amelyek aztán egy korpuszba kerülnek. A korpuszban a szövegek az annotálási folyamatnak köszönhetően elérhetővé válnak a nyelvi szinteknek megfelelően (fonológia, morfológia, szintaxis) glosszázva, fordításokkal ellátva. Az írott szövegek mellett lehetőség van a felvételek megnézésre, meghallgatásra is. A dokumentációs nyelvészetnek köszönhetően így az eddig távolinak tűnő, le nem jegyzett nyelvek is bekerülhetnek a nyelvészet minden kutatási területébe. (A do-

⁴ A workshop a TÁMOP-4.2.2./B-10/1-2010-0014 –es „Tehetségtámogatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kilenc tudományágában” projekt keretében valósult meg.

kumentációs nyelvészetről, a munka folyamatairól, az eredményekről a *Language Documentation & Conservation* című online folyóirat ad tájékoztatást.)

A szeminárium munkamódszere az előadás után átalakult valódi műhelymunkává. A két napban a szintaxis öt szűkebb területét járták körül a résztvevők. Minden egyes blokkban az adott téma egy jeles képviselője moderálta a közös munkát. A blokkok 90 percig tartottak, amelyek egy 20–30 perces előadással kezdődtek. A bevezető előadásoknak az volt a célja, hogy a nyelvészet különböző területeiről érkező kutatók (finnugristák, elméleti nyelvészek, valamint MA- és PhD-hallgatók) a közös munka során ugyanazt a jelenséget értsék az adott terminusok alatt, elkerülve az esetleges félreértéseket. Az elméleti ismertetés után kezdődött a munka az anyanyelvi beszélőkkel.

Az egyes blokkok témái a következők voltak:

Topik/alany. Az udmurt nyelv információszerkezetére irányuló kutatás a topik-alany vizsgálatának kérdésével kezdődött. A moderátor szerepét a neves svéd nyelvész, Anders Holmberg (Newcastle) vállalta el. A témakör középpontjában az a kérdés állt, hogy az udmurt nyelv a topik-vagy az alanyprominens nyelvek közé tartozik-e, vagyis hogy a rokon nyelvek közül a magyarhoz – amely köztudottan topikprominens nyelv –, avagy a finnhez – amely viszont az alanyprominens nyelvekhez tartozik – áll-e közelebb. A munka során az anyanyelvi beszélők segítségével megvizsgálták olyan problémákat, mint az alany helye az egyszerű mondatokban, a kötőszót és segédigét tartalmazó beágyazott mondatokban, és szó esett arról, hogy milyen típusú alanyok (specifikus, nem specifikus, névmási, kvantoros stb.) jelenhetnek meg meghatározott mondatpozíciókban. A vizsgáldások – bár még kezdeti stádiumban vannak – arra mutatnak, hogy az udmurt nyelv inkább a magyar nyelv topikjelenségeivel mutat hasonlóságot, mint a finnével.

Fókusz. A második blokkban Surányi Balázs (Piliscsaba) vezetésével az udmurt fókusz problematikájára keresték a választ a résztvevők. A bevezetőben bemutatott általános fókuszjelenségek (szintaktikailag jelölt fókuszpozíciók, kimerítő, kontrasztív, új információs fókusztipusok stb.) megismerése után a munka az első blokkban kialakított módon zajlott. A moderátor segítségével a résztvevők kérdéseket intéztek az anyanyelvi beszélőkhöz. Ezek általában egy kontextus leírásával kezdődtek, ezután egy fókuszt előhívó kérdés hangzott el. A 90 perc, ahogy az első blokk esetében is, természetesen most is csak részeredményeket hozott, de a szörendi sokféleség mögött azért mégis csak kirajzolódni látszik valamiféle rendszer. (Az anyanyelvi beszélők véleménye a különböző szórendi variációk, szerkezetek megítélésében a tesztelesek során nagyon eltérő volt.) A vizsgáldások eredményei egybevágnak az udmurt fókusszal és szörendi variációival eddig foglalkozó kutatások (Olsvay Csaba, Surányi Balázs, Tánczos Orsolya) eredményeivel: 1. a kimerítő fókusz leginkább egy szintaktikailag jelölt pozícióban – közvetlenül az ige előtt – helyezkedik el; 2. az explicit kontrasztba állított fókusz szintaktikailag nem jelölt.

Kérdés/válasz. A harmadik blokkban, az első nap végén az eldöntendő kérdések felépítése és a rájuk adható lehetséges választípusok kerültek górcső alá Anders Holmberg (Newcastle) vezetésével. A vizsgált kérdések a következők voltak: 1. van-e speciális jelölője az eldöntendő kérdéseknek; 2. ha igen, hol helyezkedik el ez a partikula; 3. használható-e ez a partikula kiegészítendő kérdések esetén is; 4. az eldöntendő kérdésre adott igenlő válasz tartalmaz-e valamilyen sajátos igenlő szöcskát, vagy csak a kérdésben elhangzott ige ismétlődik meg; 5. milyen (igen vagy nem) választ használ a nyelv, ha az ige-lő választ szeretne adni egy negatív tartalmú kérdésre (pl. *Ő nem jön?*).

DP-szerkezetek (determinált főnévi kifejezések). A szeminárium második napjának első felét a főnévi csoportnak szentelték a szerzők. A DP-kről általánosságban Anne Tammi (Budapest), majd az udmurt DP-k birtokos jelöltségéről Svetlana Edygarova-Mantel (Helsinki) tartott előadást, akik közösen moderálták a DP-eket vizsgáló szekciót. A munka során olyan problémákra próbáltak a résztvevők és a moderátorok közösen megoldást találni, mint hogy mikor fejez ki valóban birtoklást a DP-csoporton megjelenő *-ez/-jez* szuffixum, vagy hogy miért változik át a tárgyi funkcióba kerülő birtokos szerkezet *-len* genitívuszi esete *-les* ’ablatívuszi végződésre a birtokon. Ezeknek a komplex kérdéseknek a megválaszolása is túlmutatott a szeminárium keretein, ám annyit talán eredményként fel lehet mutatni, hogy az *-ez/-jez* szuffixum sok esetben valószínűleg topikjelölő a mondatban, és nem birtokos személyjel.

Alárendelt mondatok. A szeminárium záró témája az alárendelt mondatok és a különböző igeneves szerkezetek voltak az udmurt nyelvben. Ezt a szekciót É. Kiss Katalin (Piliscsaba) vezette. A bevezető előadás első felében az infinitívuszi szerkezetekkel ismerkedtek meg a résztvevők, majd

az udmurt nyelv gazdag participium-rendszerét mutatta be a moderátor. Az alárendelésnek szánt blokk legfőbb kérdése az volt, hogy mikor kerül birtokos személyjel a különböző igenévi alakokra, és amikor megjelenik rajtuk, akkor mi a pontos funkciója – az ágenst képviseli, vagy inkább az ágenssel egyezik. A másik fontos probléma, amelyet igyekezett a szekció körüljárni, az volt, hogy mennyire gyakoriak az igeneves szerkezetek, és mennyire helyettesíthetők alárendelt mondatokkal. Ez utóbbi kérdés megválaszolása könnyebbnek mutatkozott, mert az anyanyelvi beszélők egyöntetűen az igeneves szerkezeteket preferálták, és tartották „udmurtos szerkezeteknek”. Az alárendelt mondatok az udmurt nyelvben orosz interferenciának tekinthetők.

A szeminárium végén a résztvevők és a moderátorok együtt próbálták meg összegezni a két nap eredményeit, többször visszatérve a topik és a fókusz kérdéskörére, valamint az egyes szórendi variációk jelentésbeli különbözőségeire. A szeminárium eredményei remélhetőleg hamarosan tudományos cikkek formájában is olvashatók lesznek.

Annyit talán elfogultság nélkül elmondhatunk, hogy a szeminárium összességében – kísérleti jellege ellenére – sikeresnek bizonyult, erre bizonyítékként szolgálhat az érdeklődő résztvevők nagy száma is. Remélhetőleg a közeljövőben több hasonló szeminárium megrendezése is megvalósul, és így az eddig mondattani szempontból elhanyagolt nyelvek sajtóságai is bekerülhetnek a nyelvészeti köztudatba.

Tánczos Orsolya

Helyreigazítások

A Magyar Nyelvőr 136/1. számának hátsó belső borítójára a nyomda hibájából a Magyar Nyelv *Ovasóinkhoz!* című tájékoztatása került. Elnézést kérünk ezért a hibáért.

Ugyanebben a számban *Deme László (1921–2011)* című megemlékezés első mondata helyesen: Nagy veszteség érte a magyar nyelvésztársadalmat, a nyelv- és beszédművelő mozgalom tagjait, az egész magyarlakta, magyar nyelvű, magyar iskolájú Kárpát-medencei magyartanárt és magyar tanárt: meghalt az egyik legsokoldalúbb magyar nyelvész: Deme László, aki már 20 éves korában tudta, hogy nyelvész lesz.